

Ciorans disclaimer?

Over spinazievreters,
complottheoretici
en lifestylenihilisten

DOOR DERU SCHELHAAS

Rond mijn negentiende besloot ik om het gevoel uit mijn leven te verbannen, vermoedelijk als natuurlijke reactie op de verhalen die mijn vader in die periode begon te vertellen. Zijn midlifecrisis viel samen met vicieus cirkelende complotgedachten, over George W. Bush die in een reptiel kon veranderen (hij had er beeldmateriaal van gezien), over 'het geldsysteem' (dat klaarblijkelijk werd beheerst door de familie Rothschild) en over het einde der tijden (de einddatum werd steeds opgeschoven).

Het was fijn dat mijn vader aan zijn bestaan een nieuwe betekenis wist te geven zonder mijn moeder voor een vriendin van mijn leeftijd in te wisselen, maar verder vreesde ik hem voorgoed te verliezen aan de internetfora waarop hij zijn esoterische kennis over alternatieve werkelijkheden opdeed, ruziemakend met iedereen die niet wilde zien wat hij met zo veel moeite blootlegde.

Ik accepteerde slechts één werkelijkheid, waarin alles tastbaar, bewijsbaar of op zijn minst te beredeneren was en dit mijn handelen bepaalde. Deze nieuwe levenshouding had onvermoede gevolgen. Zo lukte het me niet meer om 'het beste uit mezelf te halen', een spiritueel, politiek en economisch imperatief dat aan het begin van de eenentwintigste eeuw opgeld deed en dat, zo ervoer ik, onmogelijk te realiseren is zonder verliefd te zijn op jezelf. Ook meningen vormen werd onmogelijk, want met alleen rationele middelen ter beschikking bleek het te ingewikkeld om een kant te kiezen.

Die bijeffecten leken me op voorhand niet zo erg. Het bestuderen van de geschiedenis had me geleerd dat het beste uit jezelf halen een gevaarlijke onderneming kan zijn, met soms zelfs massahysterie tot gevolg. Dat goed en fout bovendien voortdurend van eigenaar wisselen was me ondertussen ook wel duidelijk geworden. Een bescheiden houding zou me veel ellende kunnen besparen.

Lastiger waren de voorheen vanzelfsprekende keuzes die ik van een nieuwe verdediging moest voorzien. Als ik bijvoorbeeld werd gevraagd om mijn ten gevolge van een vleesloze opvoeding bleke gelaat te verklaren, kon ik voortaan niet meer aankomen met een gevoelsargument als 'compassie met het dierenrijk'. Zelfs het meest eenvoudige wat je kunt doen, iets niet doen, verlangde nu een rationeel fundament. Ik moest me dus opeens verdiepen in het denken over het vegetarisme.

Zo kwamen de christenanarchisten op mijn pad.

Tussen de christenanarchisten en mij was het liefde op het eerste gezicht. Ik hield van hun priemende ogen, hun lange baarden en het totale gebrek aan ironie waarmee ze waarheden als 'blijken van vriendschap zijn zonnestralen op het levenspad' debiteerden. Ze bleken er uitgesproken ideeën over goed en fout op na te houden, die ze vooral ontleenden aan het werk van Lev Tolstoj.

Stelde Dostojevski verwarrende vragen over het waartoe en waarheen, Tolstoj gaf de duidelijke antwoorden. Hij formuleerde nergens een samenhangende maatschappijvisie, in de eerste plaats romanschrijver als hij was, maar in enkele geschriften liet hij zich kritisch uit over de misstanden in de Russische samenleving, met name over de verschillen tussen arm en rijk. Armoede zag Tolstoj op grote schaal: miljoenen mensen stierven van de honger omdat enkelen de grond bezaten. Daarom was een drastische sociale hervorming nodig. Rijken moesten afstand doen van hun bezit, berouw tonen en landarbeid gaan verrichten.

Tolstoj bedde deze hervorming in een geestelijk kader in. Sociale hervorming was voor hem onlosmakelijk verbonden met zedelijke hervorming. Daarom verklaarde hij zich tegen alcohol en tabak, die de geest bedwelmen, en wrede pleziertjes als jagen, oorlog voeren en vlees eten. Het socialisme en andere politieke organisatievormen wees Tolstoj af, omdat die slechts de laagste behoeften van de mens willen bevredigen: zijn materiële.

Tolstoj wilde terug naar de leer van Christus zoals die te vinden is in de Bergrede. Als de mens zijn goddelijke roeping weer zou volgen, zou na een revolutie het gecorrumpeerde christendom worden vernietigd en het echte christendom oprijzen, wat de basis zou vormen voor de eenheid en ware vrijheid 'waar alle redelijke mensen

naar streven'. Tolstoj moedigde zijn 'mierenbroeders' wereldwijd aan om in deze geest en tot voorbeeld der mensheid kolonies te stichten.

De Nederlandse 'tolstojanen' kopen in 1900 een stuk grond in Blaricum om Tolstoj's idealen in de praktijk te brengen en vanuit daar zijn ideeën te verspreiden. Op deze onderneming rust geen zegen. De grond die de kolonisten willen bewerken om in hun bestaan te voorzien blijkt onvruchtbaar en ook het in eenheid samenleven valt hun zwaar. Zo zorgt de gemeenschappelijke kas voor scheve ogen, omdat de mogelijkheid 'loon naar behoefte' te pakken niet door iedereen op waarde wordt geschat.

Henriette Hendrix, een journaliste van *De Telegraaf* die een paar maanden na oprichting een week in de kolonie doorbrengt, maakt melding van spanningen binnen de koloniemuren. De Engelse kolonist Bob (18 jaar, gekleed in een Russisch werkpak 'omdat hij het zoo schilderachtig vindt', drie cent op zak, met lak aan het rookverbod, slechts vegetariër om 'economische redenen') vertelt Hendrix hoe geen andere kolonist zich om hem bekommerde toen hij een keer ziek was. Bob kreeg slechts droge boterhammen, terwijl er volgens hem niets afschuwlijkers is voor een zieke 'dan een stapel brood voor zijn bed'.

De spoorwegstaking van 1903 luidt het einde van de kolonie in. De eerste en enige keer dat ze zich in een maatschappelijke kwestie mengen maken de kolonisten een inschattingsfout. Ze verklaren zich solidair met de stakers, wat kwaad bloed zet bij de Huizense vissers en Blaricumse boeren, die hun handelswaar nu niet meer via het spoor naar de Hilversumse markt kunnen brengen. In de nacht van 13 op 14 april 1903 keert de plaatselijke bevolking zich tegen de 'spinazievreters'.

Volgens de overlevering blijft een van de voormannen van de christenanarchisten, de pacifist Lodewijk van Mierop, tijdens de bestorming demonstratief zitten lezen, tot het raam wordt ingegooid, een olielamp omvalt en zijn kamer in brand dreigt te vliegen. Een aantal kolonisten koopt na het incident revolvers. Een jaar later is de kolonie uiteengevallen. Het experiment is mislukt.

Ook ik was ondertussen bezig behoorlijk gedesillusioneerd te raken. Het uitdoven van mijn gevoel, het daaropvolgende taboe op zelfliefde en het relativeren van zo'n beetje alles hadden me in de handen van meesters van het zwarte denken als Georges

Bataille en Emil Cioran gedreven. Ik las hun boeken zoals ik dat van de duiders van grote filosofen op televisie en in de lifestylebijlage van de krant had geleerd: als gidsen voor hoe te leven. Zij vertelden daar niet bij dat dit levensgevaarlijk kan zijn.

Cioran had de filosofieopvatting van deze denkerduiders vast en zeker vervloekt met woorden als vleesspiezen zoals alleen hij ze kon schrijven: hij wilde niemand's leermeester zijn. Gelukkig maar, want pessimisten zijn er al genoeg, maar Ciorans disclaimer weerhield me er niet van een verwrongen lifestylenihilisme te ontwikkelen.

Ik snapte niet veel van wat ik las, maar het was net voldoende om ervan overtuigd te raken dat deze wereld een afgrijselijke plek is waarop ik niets te zoeken had. Sloot mijn vader zich op zijn zolderkamer op, ik deed dat in de kelder en later op mijn studentenkamertje. Wij troffen elkaar soms aan de eettafel. Onder het genot van een linzenprutje besteed mijn vader zijn podium. Of we wel wisten wat chemtrails waren?

Wetenschappers noemen onder andere een gebrek aan eigenwaarde en een behoefte aan controle over de complexiteit van de wereld en het leven van alledag als belangrijke factoren om een vatbaarheid voor complottheorieën te verklaren. Ik zou bij de basis willen beginnen: een grote dosis fantasie.

De complottheoreticus experimenteert met die fantasie en waarschuwt: let op, alles is anders dan het lijkt! De christenanarchist, die met de verbeelding experimenteert, antwoordt: sta dan op en schitter, want alles kan anders! De lifestylenihilist denkt na zijn experimenten met het gevoel alles beter te weten en zegt: blijf rustig liggen, het maakt allemaal toch niets uit!

Tot ver in de negentiende eeuw waren deze experimenten waarschijnlijk anders afgelopen. Toen wist men dat bij experimenten met het gevoel op doodsbedroefde momenten hemelhoog juichende momenten moeten volgen. Het nadenken over een betere wereld was voorbehouden aan een geprivilegieerde groep, die behalve tijdens de Franse Revolutie te marginaal was om met de buitenwereld in aanraking te komen. Een overdaad aan fantasie was nog geen onderdeel van psychologische studies.

Rond de voorlaatste eeuwwisseling, toen de revolutionaire geest nogmaals over de westerse wereld waarde, leek alles weer even mogelijk. Idealisten organiseerden zich rond de krachtige dromen over een betere toekomst die via vlugschriften razendsnel werden verspreid. De Gooise heide vormde rond 1900 een van de broedplaatsen voor de nieuwe bewegingen die zij begonnen. Kunstenaars, spiritisten, schrijvers en wereldhervormers vonden er hun uitvalsbasis. Frederik van Eeden stichtte er zijn Walden, in Blaricumse hutten werd occultiste Helena Blavatsky bestudeerd en Piet Mondriaan kende een Larense periode.

Ook Tolstojs schrijverswerkelijkheid was dus in de schrale Gooise zandgrond geland. Vooral leden van de stedelijke elite, die zich in de 'gewone maatschappij' niet thuis voelden, werden aangetrokken door deze boodschap van eenvoud. Tolstoj had niets anders dan de verbeelding nodig om hen te begeisteren, die hij als geen ander wist te hanteren. Bovendien riep hij daar de bewezen krachtige literatuur uit de Bijbel bij aan. Zijn volgelingen van vlees en bloed hadden echter niet op hun menselijke aard, de praktische omstandigheden en de kille wereld buiten de koloniemuren gerekend.

Volgden mijn vader en ik op onze beurt slechts de modes van onze tijd? De alternatieve waarheden waarmee de complottheoretici elkaar injecteren in een poging om grip op hun leven te krijgen verspreiden zich nog veel sneller dan de foldertjes over de socialistische heilstaat. Alles aan die waarheden is even waar zolang het *zou kunnen*. De complottheoretici stoppen het kritische denken dat hun eigenwaarde heeft opgeknabbeld weg en geven hun fantasie even de ruimte.

Ook het nihilistische gedachtegoed blijkt bijzonder vatbaar voor een onhandige en onervaren interpretatie. Op r/nihilism, een subpagina van website Reddit, melden zich dagelijks nieuwe bleke post-puberjongens die deze fout begaan, in een poging de gevoelsexplosie te beteugelen die hoort bij een nieuwe levensfase, waarin de meisjes om hen heen jonge vrouwen worden en ze bang zijn voor wat ze tegenkomen als ze het 'beste in zichzelf' niet kunnen vinden.

Of zoiets.

Voor bevredigender verklaringen is het verleidelijk om dieper te duiken in het schemergebied tussen waken en slapen, waar het gevoel, de verbeelding en de

fantasie zich vooral roeren. Helaas laten ze zich niet vastpakken en trekken ze zich niets van rationele wetten aan. Eenmaal ontwaakt zijn ze ook nog eens lastig te controleren, zo laten onze experimenten zien (alle zelfhulpboeken, psychologische theorievorming en maatschappelijke normen ten spijt). Wie durft zich daarbij neer te leggen?

Het zou pas erg zijn om toe te geven dat ze waarschijnlijk nooit helemaal te doorgronden zijn als ze niet ook bijzonder wispelturig zouden zijn. Tien jaar later zitten mijn vader en moeder het liefst samen in de kou met de schuifdeur van hun camper open naar de Texelse duinen te staren, zonder internet en zonder aan George W. Bush te denken als er een hagedis voorbij rent. Ik schreef uiteindelijk mijn scriptie over de christenanarchisten en kon zo nog iets voor hun ideeënverspreiding betekenen (ook al wisten ze me niet voor hun zaak te winnen). Langzaam leer ik om mijn lyrische kanten wat meer te laten spreken.

Ook kan ik Cioran weer af en toe als leermeester aanroepen zonder van slag te raken. 'Er is geen paradijs mogelijk behalve in het diepst van ons wezen en als het ware in het ik van het ik,' schrijft hij in *Geschiedenis en utopie*, 'en dan nog is het, om het erin te vinden, noodzakelijk alle paradijzen, de voorbije en potentiële, bekeken te hebben, ze met de onhandigheid van het fanatisme liefgehad of gehaat te hebben en ze vervolgens met de bekwaamheid van de teleurstelling onderzocht en verworpen te hebben.'

Is dit dan Ciorans ware disclaimer? Is het paradijs alleen te vinden in de buurt van het 'ik van het ik'? Misschien wel, maar dan mag je je daar nooit terugtrekken, hoe gevaarlijk, onhandig of teleurstellend dat ook zal zijn. Gevoel, verbeelding, fantasie: het zijn de enige instrumenten die je in handen hebt om niet op een dag wakker te worden in de droom van iemand anders.

Voor de passages over Tolstoj en het christenanarchisme heb ik geput uit, en ben ik schatplichtig aan, onder meer: De Vrankrijker, Onze anarchisten en utopisten rond 1900 (1972); Bank en Van Buuren, 1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur (2000); Verdonk, Het dierloze gerecht (2009). Lees in deze boeken meer, veel meer over de christenanarchisten en hun tijdgenoten.